

คู่มือการซ่อมหนังสือเบื้องต้น

ฝ่ายบริหารหอจดหมายเหตุและศูนย์ศิลปกรรมแห่งประเทศไทย

สถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

คู่มือการซ่อมหนังสือเบื้องต้น

ฝ่ายบริหารหอจดหมายเหตุและศูนย์ศิลปกรรมแห่งประเทศไทย

คู่มือการซ่อมหนังสือเบื้องต้น

หนังสือหลายเล่มเต็มเปี่ยมด้วยความทรงจำ ความรู้ ประวัติศาสตร์ เมื่อหนังสือเก่า ก็ต้องการซ่อม การซ่อมหนังสือ เป็นกิจกรรมควรทำที่บ้าน หรือในสถานที่ที่เหมาะสม เนื่องจากต้องใช้ระยะเวลาในการซ่อมแซมหนังสือ โดยศาสตร์การซ่อมหนังสือในปัจจุบันเป็นที่แพร่หลายทั่วโลก ทำให้ไม่ยากเกินไป หากแต่ต้องรู้ทักษะในการซ่อมแซมหนังสือ และไม่ได้จำกัดอยู่แค่หนังสือเก่าเท่านั้น พื้นฐานที่ต้องมีสำหรับการซ่อมหนังสือ คือ การเข้าเล่มแบบเย็บแม็กสวยงาม นอกนั้นก็คือทักษะพื้นฐานอื่นๆ เช่น ตัด เย็บ เจาะรู ซึ่งทุกคนสามารถทำได้

เอกสารฉบับนี้ คือ คู่มือการซ่อมหนังสือเบื้องต้น จัดทำโดยฝ่ายหอจดหมายเหตุและบริหารพิพิธภัณฑ์ สถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้และดำเนินการซ่อมเอกสาร วารสาร สมุด หนังสือ ที่มีความเสียหายเพียงเล็กน้อยไปจนถึงเสียหายปานกลาง

อุปกรณ์ที่ใช้ในการซ่อมหนังสือ โดยทั่วไปแล้วนั้นจะใช้อุปกรณ์งานฝีมือทั่วไป ที่หาได้ง่ายภายในบ้าน อีกส่วนนั้นเป็นอุปกรณ์เฉพาะด้าน ซึ่งอย่างแรกนั้น ที่ต้องมี คือ หนังสือที่ชำรุด โดยต้องทำการตรวจสอบส่วนที่ชำรุดว่ามีความเสียหายมากน้อยแค่ไหน อุปกรณ์อื่นๆ มีดังนี้

1. หนังสือที่ชำรุด
2. กรรไกร
3. คัตเตอร์หรือมีด
4. พู่ตเหล็ก หรือ ไม้บรรทัดที่มีความหนาและหนัก
5. แผ่นรองตัด
6. กาวชนิดใดก็ได้ (ปัจจัยสำคัญอยู่ที่การกะปริมาณกาวให้พอเหมาะกับอาการชำรุด) หรือหากที่ดี ควรใช้กาวสำหรับซ่อมหนังสือโดยตรงจะดีที่สุด (มีขายในร้านงานฝีมือ)
7. ตะเกียบ แท่งเหล็ก หรือแท่งไม้ ต้องยาวกว่าความยาวหนังสือ

8. อุปกรณ์สำหรับเจาะรู หรือ สว่านขนาดเล็ก
9. กระดาษสาสีขาวขนาด 8 แกรม ถ้าไม่มีใช้กระดาษสีขาวเนื้อบางแทนได้ เช่น กระดาษรองขนม
10. ที่ทับกระดาษ หรือ อุปกรณ์อื่นๆที่มีความหนัก
11. กระดาษทราย
12. bone folder หรือไม้บรรทัด หรืออุปกรณ์อื่นๆ ที่สามารถใช้รีดกระดาษให้มีความคมสวย รวมถึงใช้สำหรับรีดกาวส่วนเกินออก
13. ค้อน
14. แผ่นพลาสติกหนาสำหรับรองกาว
15. พู่กันสำหรับทากาว
16. เข็มและด้าย

ขั้นตอนการซ่อมหนังสือ

1. เริ่มจากการต่อกระดาษที่ขาดต่อชิ้นส่วนกระดาษที่ขาดเข้าด้วยกัน ถ้ามีรอยฉีกอยู่ด้านที่ติดกับสันหนังสือ ให้ดึงหน้ากระดาษนั้นออกมา เมื่อเสร็จค่อยประกอบกลับเข้าไป
2. ฉีกกระดาษขาวบางเป็นเส้นยาวขนาดตามรอยขาด แล้ววางบนรอยต่อที่ขาด
3. วางแผ่นพลาสติกรองด้านล่าง ทากาวบางๆ ในส่วนนี้ ต้องมีความระมัดระวัง อย่าทากาวหนาเกินความจำเป็น เพราะจะทำให้แห้งช้า อีกทั้งจะทำให้กระดาษเกิดรอยย่น ไม่สวยงาม หลังจากนั้นใช้กระดาษสาประกบทั้งสองด้านเพื่อความแข็งแรง แล้วรอให้แห้ง จากนั้นใช้กรรไกรตัดเล็มกระดาษสาส่วนที่เกินออกมา
4. ในกรณีต้องดึงหน้ากระดาษออกมา ให้ทากาวบริเวณหน้าตัดของขอบกระดาษ ติดกลับเข้าไปในเล่ม แล้วใช้ฟู่พัดแห้งตบบริเวณสันทั้งด้านบน ด้านข้าง และด้านล่าง เพื่อให้กระดาษเข้าที่และไม่ล้นออกมา (วิธีนี้ใช้ได้กับการประกอบแผ่นเดียวเท่านั้น ถ้าประกอบหลายแผ่นต้องดึงออกมาทั้งเล่มแล้วค่อยประกอบกลับเข้าไปใหม่)
5. เป็นขั้นตอนการเย็บเล่ม เริ่มจากเคาะปีกกระดาษให้สันเท่ากันทุกด้าน แล้วใช้คิลหนีบกระดาษขนาดใหญ่ช่วยหนีบให้เข้าที่ ทั้งนี้ เคาะแล้วหนีบกระดาษด้านเดียวก่อน เคาะอีกครั้งแล้วหนีบกระดาษอีกด้าน จากนั้นถอดที่หนีบกระดาษด้านแรกออก เคาะแล้วหนีบใหม่อีกครั้ง การทำเช่นนี้จะช่วยให้เคาะได้เท่ากันมากยิ่งขึ้น
6. กำหนดจุดที่จะเจาะกระดาษ โดยวัดจากสันด้านในเข้ามาประมาณ 3 มิลลิเมตร แล้วตีเส้นเพื่อเป็นการเริ่มต้น กำหนดจุดแรกตรงกึ่งกลางเส้น ส่วนจุดที่สองและสามให้วัดประมาณ 1 นิ้วจากขอบด้านบนและด้านล่าง หลังจากนั้นเจาะรูตามที่กำหนดจุดไว้ด้วยอุปกรณ์เจาะรู หรือหากหนังสือหนามากควรใช้สว่านขนาดเล็กเจาะเพื่อความง่ายและสะดวกยิ่งขึ้น
7. การเย็บเล่ม โดยเริ่มจากการร้อยด้ายผ่านรูตรงกลาง ผูกปมตายหนึ่งครั้ง จากนั้นร้อยไปที่รูด้านบน ร้อยกลับมารูกลาง แล้วร้อยไปที่รูด้านล่าง ร้อยกลับมารูกลางเพื่อผูกปมตาย เสร็จแล้วถอดที่หนีบกระดาษออกได้ โดยเทคนิคที่ช่วยให้เย็บได้แน่นหนาขึ้นคือ ก่อนผูกปมตายครั้งสุดท้ายให้ใช้ค้อนทุบกระดาษลงไป เพราะเวลาร้อยด้าย

ผ่านรูกระดาษจะเคลื่อนตัว ทำให้มีช่องว่างระหว่างแผ่นกระดาษ เมื่อใช้ค้อนทุบลงไปกระดาษก็จะกลับไปแนบชิดกันเหมือนเดิม (หากใช้ด้ายสำหรับเย็บผ้าทั่วไป ให้ใช้อย่างน้อย 4 เส้นเพื่อความแข็งแรง)

การประกอบหน้าปก

8. กำหนดรอยพับของปก โดยวางฟุตเหล็กนำทางแล้วใช้สันคัตเตอร์กรีดเบาๆ ต้องระวังเป็นพิเศษหากกระดาษปกบาง หากมีการเย็บเล่ม รอยพับต้องใหญ่พอปิดรอยเย็บอย่างมิดชิด
9. ขูดกาวยา่ออกจากสันหนังสือด้วยคัตเตอร์หรือมีด หรือใช้น้ำมันรอนสันเช็ดออกก็ได้ การกำจัดกาวยา่ ออก จะช่วยสร้างพื้นที่ในการยึดติดให้กับกาวยา่ใหม่ ทำให้กาวยา่ทำงานได้เต็มประสิทธิภาพ หากกาวยา่บนสันหนังสือ ระวังอย่าทาเยิ้มเกินไป จากนั้นประกอบเข้ากับหน้าปก
10. ใช้ตะเกียบ 1 คู่ตามบริเวณสันหนังสือทั้งด้านหน้าและด้านหลัง มัดตะเกียบเข้าด้วยกันด้วยหนังยาง ขั้นตอนนี้จะช่วยให้ออกแบบสันกับสันมากขึ้น พร้อมสอดแผ่นพลาสติกเข้าไปรองหน้าปกทั้งด้านหน้าและด้านหลัง เพื่อป้องกันไม่ให้เนื้อในเปื้อนกาวยา่ส่วนเกิน
11. ใช้ bone folder รีดบริเวณสันหนังสือเพื่อไล่กาวยา่ส่วนเกิน ใช้ผ้าซีริวซ์เช็ดกาวยา่ออก ถ้าไม่มี bone folder ให้ใช้ไม้บรรทัดรีดแทนได้ แล้วปล่อยให้แห้งประมาณ 2 - 3 ชั่วโมง เมื่อแห้งแล้วถอดตะเกียบและดึงแผ่นพลาสติกออกได้

การซ่อมหนังสือ สามารถทำเองได้ที่บ้าน เป็นการซ่อมหนังสือเล่มโปรดให้กลับมีชีวิตเหมือนใหม่ นอกจากนี้ไม่ต้องทิ้งหนังสือเล่มโปรดที่สะสมมานาน ยังสามารถส่งต่อหนังสือที่ซ่อมเสร็จแล้วโดยการบริจาคให้คนอื่นได้อย่างภาคภูมิใจ หรือในการซ่อมแซมเพื่อการสะสม หรือการเก็บรักษาผลงานทางด้านประวัติศาสตร์ ก็เป็นอีกหนทางหนึ่งในการรักษาคุณค่าและเสริมสร้างมูลค่าให้กับหนังสือเก่าอีกด้วย